

علی بابا و چهل دزد «۱۹۴۴»

یکی از اولین و شناخته‌شده‌ترین اقتباس‌های سینمایی از افسانه‌های هزار و یک شب، فیلم سینمایی «علی‌بابا و چهل دزد» است که در سال ۱۹۴۴ به کارگردانی آرتور لوپین ساخته شد. این فیلم که با جلوه‌های ویژه خاص در زمانه خود کار جدیدی محسوب می‌شد، داستان مشهور علی بابا را به تصویر می‌کشد. بازی جان هال در نقش علی بابا و ماریا مونتز در نقش شاهزاده، این فیلم را به یکی از نمادهای سینمای کلاسیک تبدیل کرده است.

هزار و یک شب (۱۹۹۰)

فیلم «هزار و یک شب» به کارگردانی فیلیپ د. بروکا در سال ۱۹۹۰، داستانی چندلایه و پُر از جادو و افسانه است که با ایفای نقش هنرمندانی همچون کاترین زتا جونز، ژرار ژونیو و وینوربو گاسمن ماندگار شد. این فیلم در زمان اکران خود با بهره‌مندی از افسانه‌های هزار و یک شب، مخاطبان بسیاری را مسحور خود کرد؛ نکته جالب توجه اینکه کارگردان و فیلم‌نامه‌نویس این اثر به روح و جوهره اصلی این افسانه‌ها نیز وفادار ماندند.

انیمیشن علاءالدین (۱۹۹۲)

یکی از محبوب‌ترین اقتباس‌های هزار و یک شب برای نسل جوان، انیمیشن «علاءالدین» است که توسط دیزنی و به کارگردانی ران کلمنتز و جان ماسکر در سال ۱۹۹۲ تولید شد. شخصیت‌های دوست‌داشتنی مانند علاءالدین، جینی و جاسمین، همراه با آهنگ‌های به‌یادماندنی مانند «A Whole New World»، این انیمیشن را به یکی از آثار ماندگار تاریخ انیمیشن جهان تبدیل کرده است. صدایشکی رایبیس ویلیامز در نقش جینی یکی از نقش‌های ماندگار او در تاریخ سینماست.

داستان‌های عاشقانه هزار و یک شب (۱۹۷۴)

فیلم سینمایی «داستان‌های عاشقانه هزار و یک شب» به کارگردانی پیر پائولو پازولینی در سال ۱۹۷۴ نیز یکی از مشهورترین اقتباس‌های سینمایی از افسانه‌های هزار و یک شب به شمار می‌رود. این فیلم با پرداختن به داستان‌هایی جذاب از این مجموعه، گوهری ماندگار از ادبیات شرقی را به جهانیان معرفی کرد. فرانکو مریلی و اینس پله‌گرینی از بازیگران حاضر در این فیلم هستند. بازپرداخت‌های پازولینی از افسانه‌هایی نظیر «شهرزاد» با ژنای بی‌پروا و سینمایی ابراز می‌شوند که همین مسأله حیات سینمایی‌شان را تضمین کرده است. نکته جالب توجه اینکه بخش‌هایی از فیلم در اصفهان و در مجاورت آثار تاریخی فیلمبرداری شده است.

جادوی هزار و یک شب از پرده سینما تا صفحات کتاب

علاءالدین، از جدیدترین اقتباس‌های سینمایی از این افسانه‌ها محسوب می‌شود که سال ۲۰۱۹ و در ژانر موزیکال فانتزی به کارگردانی گای ریچی ساخته شده، مینا مسعود، ویل اسمیت، ناتومی اسکات، مروان کنزاری و محمد اشرف حسین خیل از جمله هنرمندانی هستند که در این فیلم به ایفای نقش پرداخته‌اند. والِت دیزنی، کمیاتی سازنده این فیلم، اکتبر سال ۲۰۱۷ ساخت آن را آغاز کرد. علاءالدین یک میلیارد دلار در سراسر جهان فروخت؛ در حالی که بودجه ساخت آن ۱۸۳ میلیون دلار بوده که آن را تبدیل به نهمین فیلم پرفروش سال ۲۰۱۹ و چهلمین فیلم پرفروش تاریخ سینما کرد.

عشق بورخس به افسانه‌های شرقی

در گفت‌وگوهای امروز ایران، به اسامی برخی نویسندگانی که تحت تأثیر افسانه‌های هزار و یک شب دست به خلق آثاری زده‌اند اشاره شده؛ یکی از شاخص‌ترین این افراد که خودش نیز بارها به اثرپذیری‌اش از افسانه‌های هزار و یک شب گفته می‌توان به بورخس لوئیس بورخس اشاره کرد؛ نویسنده و شاعر شهیر آرژانتینی آنچنان مجذوب این افسانه‌ها بوده که ردپای آنها نه تنها در آثارش دیده می‌شود بلکه چند اثر نیز درباره‌اش نوشته است. بورخس در مجموعه داستان‌های کوتاه «کتاب خیال‌ها» که برای اولین بار در سال ۱۹۴۰ منتشر شد، از شیوه خیال‌پردازی و ساختار پیچیده هزار و یک شب بهره‌جسته و دنیایی جدید و بدیع را خلق کرده است. داستان‌های کوتاه و فلسفی بورخس، همانند قصه‌های شهرپاتو، به بررسی پیچیدگی‌های انسان و جهان پیرامونش می‌پردازند. او کتاب «مترجمان هزار و یک شب» را نیز با تکیه بر همین افسانه پیش روی علاقه‌مندان قرار داده است.

سال‌ها پژوهش جلال ستاری درباره افسانه‌های هزار و یک شب

فارغ از اینکه کدام نویسنده و شاعر ایرانی تحت تأثیر افسانه‌های هزار و یک شب بوده است؛ زنده‌یاد جلال ستاری را می‌توان یکی از شاخص‌ترین پژوهشگرانی دانست که درخصوص این اثر ادبی کهن کارهای ماندگاری انجام داده است. این اسطوره‌شناس در حوزه تحقیقات خود بر مجموعه داستان‌های «هزار و یک شب» تألیفات متعددی داشته و با تمرکز بر تحلیل و بررسی این اثر معتبر ادبی، نقش سه‌زبانی در شناخت و ترویج آن ایفا کرده است. ستاری با بهره‌گیری از نگاه تحلیلی و تطبیقی، به واکاوی ریشه‌های تاریخی و فرهنگی «هزار و یک شب» در خلال آثار متعدد پرداخته است. علاوه بر این، ستاری در مقالات متعدد و سخنرانی‌های خود به تحلیل تأثیرات «هزار و یک شب» بر ادبیات و هنرهای مختلف نیز اشاره کرده است. تألیفات او در این زمینه نه تنها به معرفی و شناساندن این اثر ارزشمند به خوانندگان ایرانی کمک کرده، بلکه باعث شده تا این اثر از نگاهی تازه و مدبرن نیز باخوانی شود. تألیفات و تحقیقات جلال ستاری درباره «افسانه‌های هزار و یک شب» گویای تلاش‌های بی‌وقفه وی برای حفظ و گسترش میراث ادبی و فرهنگی ایران و جهان است.

ایران

Iran Daily Newspaper

گفت‌وگوی «ایران» با داریوش عابدی، نویسنده کتاب «افسانه سهند و سندباد»

نگذاریم غربی‌ها افسانه‌های مارا از آن خود کنند

گفت‌وگوا

مریم شهبازی

خبرنگار

سندباد، شخصیتی که از دل افسانه‌های «هزار و یک شب» سووار بر کشتی برهنه ادبیات و هنر جهانی می‌راند، این بار توسط نویسنده‌های ایرانی نقشی تازه به خود گرفته است. در این گفت‌وگو، نویسنده «افسانه سهند و سندباد» از علاقه‌مندی‌های خود به افسانه‌های هزار و یک شب سخن می‌گوید و مسیر طی شده برای خلق کتاب «افسانه سهند و سندباد» را با ما درمیان می‌گذارد. داریوش عابدی که پیش از این هم به بازنویسی و همچنین خلق قصه‌هایی برخاسته از این افسانه‌های کهن پرداخته و آثاری چون «قصه‌هایی که شهرزاد نگفت» و «کابوس‌های سندباد» را منتشر کرده در گفت‌وگویی با «ایران» توضیح می‌دهد که چطور به واسطه علاقه‌اش به افسانه‌های هزار و یک شب دست به خلق داستانی خواندنی زده است. این رمان، نه بازنویسی است و نه اقتباس بلکه داستانی نو، تنها با نشانه‌هایی از ماجراهای اصلی سندباد است؛ البته این کتاب پیش‌تر منتشر شده و حالا چاپ تازه‌ای از آن به همت انتشارات سوره مهر روانه کتاب‌فروشی‌ها شده است.

این رمان اصلاً بازنویسی یا حتی اقتباس از افسانه‌های هزار و یک شب نیست. پس چرا اسم کتاب اشاره‌ای مستقیم به ماجرای سندباد دارد؟ سندباد این کتاب، ربطی به شخصیتی که در هزار و یک شب آمده ندارد. تنها نشانه‌هایی از ماجراهای پیش‌روی سندباد واقعی را در آن آورده‌ام.

مثل قالیچه پرنده؟ سندباد پرنده، جزیره مارها و پرنده‌ای که سهند و سندباد را نجات می‌دهد در داستان اصلی سندباد هم هستند. حتی گوی‌های نما که در رمان شما در اختیار عمران شاه، پدر سندباد قرار دارد هم از آن جمله‌به شمار می‌آید!

البته گوی جهان نما تنها به ماجرای سندباد محدود نمی‌شود و در افسانه‌های زیادی آمده است. حتی محدود به فرهنگ یا جغرافیای خاصی نمی‌شود! از نظر ساختار نوشتاری هم شباهتی بین نوشته من و ماجرای سندباد در افسانه‌های هزار و یک شب نیست. تنها نقطه

سندبادیکی از قصه‌های «هزار و یک شب» است که طی سال‌ها به قالب‌های هنری مختلفی راه یافته؛ از دنیای انیمیشن‌ها گرفته تا آثار ادبی بسیاری که با الهام از آن خلق شده‌اند. چطور شد تصمیم به بهره‌مندی از آن برای تألیف رمان «افسانه سهند و سندباد» گرفتید؟

من یکی از طرفداران پیر و پا قرص افسانه‌های هزار و یک شب هستم، آنقدر که برخی از حکایت‌های آن را بازنویسی کرده و حتی با برداشتی از آن چند رمان نوشته‌ام. یکی از آنها رمان «قصه‌هایی که شهرزاد نگفت» و دیگری هم «کابوس‌های سندباد» است؛ اولی را نشر قیداتی منتشر کرده و دومی هم به همت همان انتشاراتی زیر چاپ رفته است.

پس از قبل به افسانه‌های این کتاب علاقه‌مند بودید!

بله. به همه‌اش. در تألیف «افسانه سهند و سندباد» تا چه اندازه به ماجرای اصلی وفادار بودید و آیا آن را می‌توان نوعی اقتباس دانست؟

اشتراک‌شان در تشابه اسمی است! وگرنه شخصیت‌های متفاوتی دارند. در افسانه اصلی، چیزی درباره والدین سندباد و اینکه چه افرادی هستند نیامده؛ آنجا سندباد، بازرگانی است که با مرگ پدر صاحب پول زیادی می‌شود و هم‌ان اول همه را به باد می‌دهد ولی بعد به خودش می‌آید، دوباره پولی جمع کرده و سفرهای دریایی‌اش را به قصد کارهای بازرگانی آغاز می‌کند. او طی هفت سفری که انجام می‌دهد با اتفاقات عجیب و غریبی روبه‌رو می‌شود، اما خوب در قوه من دیگر خبری از آن بازرگان دریانورد نیست. سندباد قصه من شاهزاده است، کار و مسیری متفاوت در پیش گرفته. این رمان را اقتباس نمی‌دانم. در اقتباس حداقل با یک دریافت و برداشتی از داستان اصلی روبه‌رو هستیم؛ اینجا جز اسم سندباد و چند نشانه هیچ شباهتی وجود ندارد.

به نظرمی‌رسد برخی از کاراکترهای رمان «افسانه سهند و سندباد» همچون هلاکوشاه به‌عنوان هلاکوخان در تاریخ‌نقش‌آفرینی کرده‌اند. این شخصیت چرایی رمان شما را یافته، به دلیل نقشی که هلاکوخان در تصرف بخشی از آسیا داشته و از سویی چنگیزخان مغول، نوازش که به ایران حمله کرده سراغ وی رفته‌اید؟

تا حدی بله. همان‌گونه که در تاریخ هم ذکر شده، هلاکوخان فرد ستمگری بوده، شبیه شخصیت هلاکوشاه که در رمان «افسانه سهند و سندباد» هم آمده، اما حتی این شخصیت نیز از منظر واقعی، مصداق چندانی در رمان من نداشته است. آن‌طور نبوده که پای او را با دریافتی تاریخی به نوشته‌ام باز کرده باشم.

استفاده از نام او در رمانتان، بابیت بهره‌مندی از حس آشنایی بوده که مخاطب با مشاهده اسمی برخاسته از تاریخ در ذهنش ایجاد می‌شود. بخصوص جوانان امروز هر چقدر هم که سراغ آثار داستانی کهن رفته باشند این اسامی و نشانه‌ها حداقل در فیلم‌های سینمایی و کتاب‌های درسی شنیده‌است!

برای ارتباط بیشتر خواننده بوده وگرنه همان‌طور که گفتیم کاری به تاریخ نداشتیم. البته نمی‌توانم منکر شوم که بهره‌مندی از این اسامی یا نشانه‌ها به کار عمق تاریخی می‌دهد و این خواه ناخواه ذهن را درگیر می‌کند.

عمران شاه هم مصداق تاریخی داشته یا ساخته و پرداخته ذهن خودتان است؟

او هم خیالی است؛ شخصیت‌های این کتاب مصداق بیرونی ندارند و البته

درباره مجموعه پنج جلدی «هزار و یک افسانه» و میزان اثرپذیری آن از افسانه‌های «هزار و یک شب» بگویید.

این مجموعه گردآوری کارهای متنوعی از افسانه‌های ایرانی را شامل می‌شود که شامل قصه‌هایی از هزار و یک شب هم می‌شود؛ نام‌گذاری‌اش را هم با اقتباس از افسانه‌های هزار و یک شب انجام داده‌ام. «چشمه جادو»، «کچل سم سپاه»، «خانه ارواح»، «سی عروس»، «سی داماد» و «سرزمین پریان» عناوین جلدهای مجموعه «هزار و یک افسانه» هستند که از سوی انتشارات محراب قلم منتشر و موفق به کسب جوایزی از جمله شایسته تقدیر کتاب سال شده است. با وجود این، به خاطر سرمایه زیادی که برای انتشار مجموعه‌های اینچنینی نیاز است، طی چهار پنج سال اخیر فقط یکی از جلدهای آن در پنج‌هزار نسخه تجدید چاپ شده است.

چقدر زمان صرف تألیف این مجموعه شده؟

حدود ۱۵ سال. بعد از پایان خدمت سربازی که همکاری با رسانه‌ها را به شکل فنی آغاز کردم، به شهرهای دیگر سفر کرده و از اطرافیان و هر کسی که امکانش بود، درخواست جمع‌آوری قصه‌های عامیانه‌شان را می‌کردم.

مشابه کاری که زنده‌یاد انجوی شیرازی در یادو انجام داد؟

تقریباً. منتهی هنوز تجربه‌ای نداشتیم. کتابی نیست که در این سال‌ها درباره افسانه‌ها منتشر شده باشد و آن را خواننده باشیم. متن برخی آثار منتشر نشده و پایان‌نامه‌ها را هم از طریق دوستان و دانشگاه شیراز خوانده‌ام. تا حد ممکن به نسخه‌هایی که آن سوی مرزها منتشر شده‌اند دست یافته و به مقایسه میان افسانه‌ها پرداخته‌ام. از کتاب «افسانه‌های ایتالیایی» نوشته «ایتالو کالوینو» گرفته تا «صد افسانه» جلال خالقی مطلق که دربردارنده افسانه‌های کهن یونانی-لاتینی هستند.

علاءالدین (۲۰۱۹)

محمدرضا شمس از اهتمام ۱۵ ساله‌اش برای تألیف پنج جلدی «هزار و یک افسانه» به ایران گفت

افسانه‌ها نمی‌میرند

محمدرضا شمس، نویسنده‌ای که در خلال نوشته‌های خود برای جذب مخاطبان کم سن و سال به سوی دنیای قصه‌ها و افسانه‌های ایرانی تلاش بسیاری کرده، مجموعه‌ای پنج‌جلدی را با عنوان «هزار و یک افسانه» در اختیار علاقه‌مندان قرار داد؛ این مجموعه که آن را می‌توان مرجعی برای دوستداران افسانه‌ها دانست، با بهره‌گیری از افسانه‌های «هزار و یک شب» و همچنین گردآوری دیگر قصه‌های عامیانه ایرانی تألیف شده، رهیافتی نو را به جهان افسانه‌ها ارائه می‌کند. شمس طی ۱۵ سال تحقیق و تلاش مستمر، توانسته افسانه‌های متنوعی را از نقاط مختلف کشور گردآوری و بازنویسی کند. در گفت‌وگوی امروز ایران با این نویسنده و پژوهشگر نکاتی را درباره افسانه‌های سرزمین مان و همچنین اثرگذاری‌شان بر ادبیات جهان می‌خوانید.

